



FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 27/2 (Aralık / December 2022), 201-221

Hz. Yûsuf'un Züleyha ile Zinaya Teşebbüs Ettiği İddiasıyla İlgili Rivâyetlerin Tenkidi

Analysis and Criticism of Narrations Regarding Prophet Joseph's So-called Attempted Adultery

Selami YALÇIN

Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Assist. Prof., Düzce University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric
Düzce/Türkiye

yalcinselami23@gmail.com **ORCID:** 0000-0002-9657-9103

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 01 Eylül /September 2022 Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Kasım/November 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Yalçın, Selami. "Hz. Yûsuf'un Züleyha ile Zinaya Teşebbüs Ettiği İddiasıyla İlgili Rivâyetlerin Tenkidi". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (December 2022), 201-221.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1169419

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Selami Yalçın).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Analysis and Criticism of Narrations Regarding Prophet Joseph's So-called Attempted Adultery

Abstract: There are some interpretations in some tafsir books that Prophet Joseph attempted to commit adultery with Aziz's wife. Giving different meanings to the word “هَمَّ” “hemm” in the 24th verse of the chapter of Joseph, “لَمْ أَخُنْهُ” in the 52nd verse, “I did not betray him”, the explanation of the expression by associating it with him has led to some discussions about the innocence of the prophets. For this reason, the full meaning of the word "hemm" and "I did not betray him" in the 52nd verse is important to reveal the identity of the person using the expression. In this research, firstly, the meaning of the word "hemm" was emphasized, and the explanations of the lexicographers about the meaning of the word were given. The useage of the word in the poetry of Jahiliyyah period has been examined. The verses and hadiths which the word are involved have been analyzed. In this research, it has been understood that associating the 24th, 52nd and 53rd verses with each other is caused by a narration from Ibn Abbas and some interpretations of some tabiîn commentators, and that these narrations are valid. It was concluded that these narrations and claims, which do not comply with the language structure of Arabic, are incompatible with other verses and hadiths, and conflicts with the innocence of the prophets, are not mentioned in the Torah, but are likely to originate from Israeli sources.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Surah Joseph, Propeth Joseph, The Innocence of the Prophets, Symmetry.

Hız. Yûsuf'un Züleyha ile Zinaya Teşebbüs Ettiği İddiasıyla İlgili Rivâyetlerin Tenkidi

Öz: Bazı tefsir kitaplarında Hz. Yûsuf'un, Aziz'in karısıyla zinaya teşebbüs ettiğine dair bazı yorumlara rastlanmaktadır. Yûsuf sûresi 24. âyette geçen “هَمَّ” “hemm” kelimesine farklı anlamların verilmesi, 52. âyette geçen “لَمْ أَخُنْهُ” “Ona ihanet etmedim.” ifadesinin de onunla ilişkilendirilerek açıklanması peygamberlerin masumiyetiyle ilgili bazı tartışmalara yol açmıştır. Bu nedenle “hemm” kelimesinin tam manasını ve 52. âyette geçen “Ona ihanet etmedim.” ifadesini kullanan kişinin kimliğini ortaya çıkartmak önem arz etmiştir. Bu araştırmada öncelikle “hemm” kelimesinin anlamı üzerinde durulmuş, müfessirler ile lügat âlimlerinin kelimenin manasıyla ilgili açıklamaları aktarılmıştır. Kelimenin Cahiliye şiirindeki kullanıma bakılmıştır. Onun geçtiği âyetler ile hadisler incelenerek analiz edilmiştir. Yapılan araştırmada 24. âyet ile 52 ve 53. âyetleri birbirleriyle ilişkilendirmenin İbn Abbâs'tan (r.a.) gelen bir rivâyet ile bazı tabiîn müfessirlerinin bir takım yorumlarının sebep olduğu ve bu rivâyetlerin senedinin sahih olduğu anlaşılmıştır. Araçanın dil yapısıyla, başka âyet ve hadislerle uyumlu olmayan ve peygamberlerin masumiyetiyle örtüşmeyen bu rivâyet ve iddiaların Tevrât'ta geçmediği ancak İsrâiliyyât kaynaklı olma ihtimalinin yüksek olduğu kanaatine varılmıştır. Âyetler ışığında olaylar ve Züleyha'nın karakter yapısı tahlil edilmiştir. Sûrenin simetrik yapısından 52-53. âyetlerde konuşan kişinin Züleyha olduğuna kanaat getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Yûsuf sûresi, Hz. Yûsuf, Peygamberlerin Masumiyeti, Simetri.

Extended Summary: Some points of the life of Prophet Yusuf, which was briefly discussed in the chapter of Yusuf, remained closed and sometimes a number of narrations conveyed by commentators made it difficult to understand some verses. The “هَمَّ” "hemm" in the 24th verse of the surah and the “لَمْ أَخُنْهُ” in the 52nd verse “I have not betrayed him.” terms have also been the subject of some controversy. It has been observed that some of the interpretations made about these verses do not coincide with the siyaq and sibaq of the verses. In particular, some interpretations of Prophet Yusuf's attempting to commit adultery with the king's wife have been criticized as contradicting the prophets' attribute of ismat. In this study, this issue, which is the subject of controversy, has been discussed, the source of the allegation of attempting adultery has been investigated. It has been tried to show that Prophet Yusuf is innocent. For this purpose, tafsir and lexicon books were examined, and the Genesis section of the Torah, in which Prophet Yusuf's life took place, was examined. Since

no information was found in the Torah that caused discussions among the commentators, the source of the narrations transmitted in the commentaries was searched. In the article, firstly, the meaning of the word "hemm", which is at the center of the comments about Prophet Yusuf's attempt to sin, was emphasized. The use of the word in poetry of period of Jahiliyyah and hadiths has been tried to be revealed. It has been determined that lexicographers and mufassirs explain the word as the heart's desire to do it before committing an act, inner speech and attempting to commit the act. The meanings of the word in other verses have been examined, and it has been seen that in its use in different places, the word is used in the meanings of a person's desire to do something, making an attempt, talking within the group, trying to make a decision and taking action. Mufassirs have made different explanations about the "hemm" in the phrase "Woman inclined towards him and he inclined towards woman" in the 24th verse, which is at the center of the discussions. Some of the mufassirs gave the meaning of wishing to be beaten and wishing to be his wife to the word "hemm" used for Prophet Yusuf; some of them stated that verse included taqdīm and ta'khīr, and that "If Yusuf had not seen evidence from his Lord, he would have desired it"; It has been seen that some of them said that Zuleyha inclined and insisted, Prophet Yusuf also inclined but did not apply, therefore there was a difference between them and said that he did not commit a sin. Others have commented that the woman's "hemm" means "she goes to bed", and the "hemm" of Prophet Yusuf means "to take off his pants (untie his buttock)". It has been determined that this last interpretation, which is contrary to the siyaq and sibaq of the verses, is based on some authentic narrations based on Ibn Abbas and some tabiīn. These narrations, which predciate the attempted adultery to Prophet Yusuf, have been criticized by some mufassirs such as Maturidi, Zamakhshari, Razi and Ibn Kathir because they are incompatible with the prophets' attribute of ismat. They gave the word "hemm" the meaning of inner speech and innate desire; based on some verses and hadiths, they defended the view that internal conversations that were not in the form of denial and hypocrisy would not fall within the scope of their responsibility. The other issue that is the subject of the dispute is 52-53. it is the identity of the person who uses the expressions in the verses. Some mufassirs such as Mukatil, Tabari, Ibn Abi Hatim, Maturidi and Zamakhshari are of the opinion that these expressions belong to Prophet Yusuf. Some mufassirs such as Tabari, Ibn Abi Hatim and Samarqandi cited the following narration as evidence for this: "After the women met with the king, the messenger came to the Prophet Yusuf in the dungeon and informed him that they had confessed their crimes, the Prophet Yusuf said: I wanted this to let him know that I did not take any action.' Then Gabriel asked: 'Did you not betray when you desired him and untied your pants?'. Prophet Yusuf said: 'I do not purify myself.'" It has been seen that the opinion of some of tabiīn the Mujahid, Said b. Cubeyr, Ikrima, Dahhak, Hasan-i Basri and Qatade affected the interpretations of some mufassirs. Some mufassirs such as Ibn Kathir, Qurtubi and Ibn Ashur are of the opinion that these expressions in verses 52 and 53 belong to the wife of the vizier. According to them, these statements were made while the king was questioning the women, and at that time, Prophet Yusuf is still in the dungeon. Therefore, it is impossible for him to say. When the verses are examined, it is seen that the expressions were uttered in the presence of the king, and there was no mention of the speaker and the place changing. For this reason, it is out of question that there had no such conversation between Prophet Yusuf and Gabriel. She who attempt adultery and confess it several times; Zūleyha, who was considered guilty by her husband and witnesses and whose sin was revealed by the witnesses besides the king, used these expressions is the most correct in terms of siyaq, sibaq and meaning. As a matter of fact, when the symmetry of the events in the surah is examined, it is seen that these expressions coincide with Zuleyha's attempt to sin, her husband's calling her to repent when she learns this, and Zuleyha's threatening to throw Prophet Yusuf in prison while talking to women. As a result, when we look at the evidences and the data obtained from the structure of symmetry, it has been concluded that the Prophet Yusuf did not

attempt adultery, did not take off his pants for adultery, did not have a conversation with Gabriel on this issue, and that the narrations which were conveyed had based on Israeli sources.

Giriş

Yûsuf sûresinde Hz. Yûsuf hakkında ayrıntılı bilgiler verilmesine rağmen bazı hususlar mücmel olarak aktarılmış ve bazı ifadeler müphem kalmıştır. Kullanılan kimi ifadelerden kast edilen mananın ne olduğu konusu tartışmaya yol açmıştır. Bazen de seleften nakledilen bazı rivâyetler kimi âyetlerin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Yûsuf sûresi 24. âyette geçen “هَمَّ” “hemm” kelimesi ile 52. âyette geçen “مَ أٰحْنَهُ” “Ona ihanet etmedim.” ifadeleri buna örnektir. Özellikle bu ifadelerle ilgili, âyetlerin siyâk ve sibâkıyla örtüşmeyen bazı yorumların yapılmış olması çelişki doğurmuş ve bunların kaynağını araştırmayı gerekli hâle getirmiştir. Hz. Yûsuf’un Züleyha ile zinaya teşebbüs ettiği iddiasının ileri sürülmesi de peygamberlerin ismet sıfatıyla çelişmiş ve bu âyetlerle ilgili tartışmaları kelâmi bir mahiyete dönüştürmüştür.

Yapılan incelemede bazı müfessirlerin 24. âyet ile 52. ve 53. âyetleri birbiriyle ilişkilendirdiği ve bunun da bazı tartışmalara neden olduğu görülmüştür. Bunun üzerine, kurulan bu bağın kaynağı araştırılmıştır. Bunun, İbn Abbâs’tan (r.a.) gelen ve Hz. Yûsuf’un Züleyha ile zina işlemeye teşebbüs ettiğine dair rivâyet ile tabiînden önemli bazı müfessirlerin bir takım açıklamalarının sebep olduğu anlaşılmıştır. Ulaşılan bu bilgi üzerine ihtilafa konu olan rivâyetin senedi ve sıhhati tahlil edilmiş, müfessirlerin rivâyet karşısındaki tutumları irdelenmiştir. Kissanın benzer bir şekilde anlatıldığı Tevrât’ın Tekvin bölümü incelenmiştir. Tefsirlerde nakledilen rivâyetlerin ve müfessirlerin yorumlarının oradan kaynaklanıp kaynaklanmadığı araştırılmıştır.

Bu makalede Hz. Yûsuf’la ilgili tartışmalara yol açan bazı hususların açıklığa kavuşturulması ve Hz. Yûsuf’un günahsız olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun için de ihtilafı gidermek maksadıyla “هَمَّ” kelimesinin anlamı açıklanmaya ve 52. âyette geçen “مَ أٰحْنَهُ” ifadesini kullanan kişinin kimliği netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle araştırmada öncelikle “hemm” kelimesinin anlamı üzerinde durulmuş, lûgat âlimlerinin ve müfessirlerin kelimenin manasıyla ilgili açıklamaları aktarılmıştır. Kelimenin Câhiliye şiiirindeki ve başka âyetlerdeki kullanımını incelenmiştir. Müfessirlerin, kelimelerin anlamıyla ilgili diğer bir kaynağı olan hadislere de bakılmış, kelimenin oradaki manası da kısaca aktarılmıştır. Sonra da müfessirlerin 24. âyete verdiği manalar araştırılmıştır. Yapılan yorumlar tahlil edilerek onların Kur’ân’la ve Arapçanın dil yapısıyla uygunluğu irdelenmiştir. Bu tartışmaların kelâm boyutu nedeniyle kalbe doğan düşünce ve duyguların sorumluluk kapsamına girip girmediği incelenmiş, konuyla ilgili bazı âyet ve hadisler delil olarak serdedilmiştir. “Ona ihanet etmedim.” ifadesini kullanan kişinin kimliğini ortaya koyabilmek için zinaya teşebbüs eden Züleyha’nın karakter yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece bazı müfessirlerin bağlamdan sapma gerekçeleri giderilmek istenmiştir.

Yapılan bu analizler sonucunda kesin bir yargıya varabilmek için Yûsuf sûresinde uygulanan simetriden de yararlanmaya karar verilmiştir. Sûre baştan sona bu simetri çerçevesinde incelenip tahlil edilmiş, simetrinin görülmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için bir tablo hazırlanmış ve böylece konuyla ilgili müphemlik ve tefsir yorumları arasındaki karışıklık giderilmeye çalışılmıştır. Tablodaki simetriye uygun olarak âyetlerin izahı maddeler hâlinde karşılaştırmalı bir şekilde yazılmıştır.

1. “Hemm” Kavramının Manası

Bu kavram müfessirler arasındaki tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Kelimenin geçtiği âyetin meâli şöyledir: “Andolsun ki, kadın ona meyletti, o da kadına meyletti. Eğer Rabbinden burhân (işaret ve ikaz) görmeseydi (fuhşa bulaşacaktı). İşte böylece, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak

için (ona işaretimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı.”¹ Bu âyette kilit tabir şudur: “وَلَقَدْ كَانَتْ يَدُكَ بِهَا وَهَمَّ بِهَا” (Kadın Yûsuf’a meyletti, Yûsuf da kadına).

Bazı lügat âlimleri ve müfessirler “hemm” kelimesi üzerinde durmuştur. Kelime, “ه-م-م” kökünden türemekte; endişe, korku, üzüntü, arzu etmek,² sevimsiz olanı giderme ve sevimli olanı edinme düşüncesi gibi anlamlara gelmektedir.³ Onun manasıyla ilgili Askerî (öl. 400/1009’dan sonra), fiili işlemeye azmetmeden ve kast etmeden önceki son arzu;⁴ Taberî (öl. 310/923), bir şeyi yapmaya yönelik iç konuşma;⁵ Begavî (öl. 516/1122), bir fiili işlemeyi önce onu yapmaya yakınlaşma, olarak tarif etmiştir.⁶ Kelimeyi eş anlamlılarıyla birlikte ele alan Ebû Hayyân (öl. 745/1344), “Kalbe gelen ilk düşünceye “hâtır” adı verilir, eğer tekrarlanırsa “iç konuşma”; yapılması tercih edilirse “hemm”; düşünce artar ve kuvvet kazanırsa “azim”, azim artar ve kuvvet kazanırsa fiil ya da konuşma gerçekleşir.” demiştir.⁷

Bazı lügat âlimleri kelimeyi Yûsuf sûresi bağlamında açıklamıştır. Enbârî (öl. 328/940), “Kadının hemmi, azmetme, irade etme, zina işleme hususunda azimli olmaktır. Hz. Yûsuf’un hemmi ise insan tabiatının bir gereği olarak şehvetlere meyletme tarzındaki insan kalbine doğan arzu ile içinden geçirmedir. Ancak o, arzuyu karar verecek düzeye çıkarmayıp azmetmediği için bundan ötürü kınanamaz ve ayıplanamaz... Zira Rabbinden burhan görünce gönlünden geçirdiği arzudan vazgeçerek zina etmeye karar vermedi ve bu fiili işlemeye teşebbüs etmedi.”⁸ demiştir. Ezherî (öl. 370/980), Cevherî (öl. 400/1009’dan önce) ve İbn Manzûr (öl. 711/1311), “Züleyha, günahı arzu etti ve bunda ısrar etti, Yûsuf (a.s.) ise masiyeti istedi ancak onda ısrar etmedi ve onu işlemedi.” ifadesini yazmıştır.⁹ Sa’lebî (öl. 427/1035) ve Begavî, hemmi ikiye ayırmaktadır. Onlara göre eğer hemm ile beraber Züleyha’nınki gibi azim, kararlılık, niyet ve rıza varsa kul ondan ötürü sorumlu olur. İkinci hemm ise kalbe gelen geçici bir düşünce, fikir ve iç konuşmadır. Kişinin tercihi ve azmi bulunmamaktadır. Hz. Yûsuf’un gönlüne doğan bu düşünce gibi olandan, kişi onu konuşmadığı veya yapmadığı sürece sorumlu değildir.¹⁰ Görüldüğü gibi dilciler arasında da kelimenin manası konusunda tam bir ittifak bulunmamaktadır.

1.1. “Hemm” Kelimesinin Cahiliye Şiirinde, Kur’ân’da ve Hadislerde Kullanımı

Kelimenin manasını tam bir şekilde ortaya koymak için onun Cahiliye şiirindeki, Kur’ân’daki ve hadislerdeki kullanımına bakmakta fayda vardır. Böylece kelimenin anlamı ayrıntılı bir şekilde anlaşılabilir olacaktır.

Cahiliye şiirinde kelime bir fiile teşebbüs etme ve fiile girişme manalarında geçmektedir. Cahiliye dönemi şairlerinden Ebû Kulâbe el-Hüzelî kelimeyi bir beytinde şöyle kullanmaktadır: عَارَتِ النَّبْلُ وَالْتَفَّ اللَّفُوفُ، وَإِذْ ... سَلُّوا السُّيُوفَ وَقَدْ هَمَّتْ بِإِسْحَانَ

¹ Yûsuf 12/24.

² Ebû Amr eş-Şeybânî, *el-Garîb ve’l-me’âcim*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Hey’etü’l-Âmme, 1974/1394), 3/317; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü’l-lüga*, thk. Muhammed İvaz Mur’ib (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2001), 5/248; İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcü’l-lüga ve sihâhu’l-Arabîyye* (Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 34/118; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi’l-Kur’ân* (Dimaşk: Dârü’l-Kalem, 1412), 845; Cemaluddin b. Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dârü Sadare, 1414), 12/619-621.

³ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Mu’cemu’l-furûki’l-lügaviyye*, thk. Beytullah Beyât (İran: Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1412), 558; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûki’l-lügaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Kahire: Dârü’l-İlmi ve’s-Sekâfeti li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, ts.), 127; Cevherî, *es-Sihâh*, 34/120.

⁴ Askerî, *el-Furûki’l-lügaviyye*, 127.

⁵ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vili’l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 2000), 16/34-35.

⁶ Ebû Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, thk. Abdurrezâk el-Mehdî (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1420), 2/484.

⁷ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahrü’l-muhîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1420), 3/325.

⁸ İbnü’l-Enbârî, *el-Ezdâd*, 411-413.

⁹ Ezherî, *Tehzîbü’l-lüga*, 5/248; Cevherî, *es-Sihâh*, 34/118; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 12/620.

¹⁰ Ahmed b. Muhammed es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsiri’l-Kur’ân* (Cidde: Dârü’t-Tefsîr, 2015/1436), 14/556-557; Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, 2/485.

kuşatma yapınca ve kılıçları çekince ağlamaya yeltenmiş.”¹¹ Lebîd (öl. 40 veya 41/660 veya 661) ise kelimeyi bir fiili işlemeye çalışma anlamında kullanmakta ve şöyle demektedir: كَرَوَايَا ... فَتَوَلَّوْا فَاتِرًا مَشِيئُهُمْ ... الطَّبَعُ هَمَّتْ بِالْوَحْلِ “Balçığa girmeye çalışan ırmaktaki sucular gibi arkalarına dönüp ağır ağır yürüdüler.”¹²

“Hemm” kelimesi bazı hadislerde temenni etmek, arzu etmek ve teşebbüs etmek anlamında kullanılmaktadır.¹³ Kur’ân’da ise birkaç âyette geçmektedir. Yûsuf sûresinin dışında geçtiği yerler şunlardır:

(I)“(Ey müminler!) Verdikleri sözü bozan, Peygamber’i (yurdundan) çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız?”¹⁴

(II)“(Ey Muhammed! O sözleri) söylemediklerine dair Allah’a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü elbette söylediler ve Müslüman olduktan sonra kâfir oldular. Başaramadıkları bir şeye (Peygambere suikast yapmaya) de yeltendiler.”¹⁵

(III)“(Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti.”¹⁶

(IV)“Onlardan önce Nûh kavmi ve Nûh kavminden sonraki topluluklar da (peygamberlerini) yalanladılar; her ümmet kendi peygamberini yakalamak için teşebbüste bulundu. Bâtılı hakkın yerine koymak için mücadele etti. Bunun üzerine ben onları kısıvrak yakaladım. İşte, cezalandırmamın nasıl olduğunu gör!”¹⁷

(V)“Allah’ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya yeltenmişti.”¹⁸

(VI)“Sizden iki takım bozulup geri çekilmek üzere idi; oysa Allah onların dostu idi, inananlar yalnız Allah’a güvensinler.”¹⁹

Bu âyetlerin kast ettiği manaları incelemekte fayda vardır. I. âyet Kureyşlilerin Hz. Peygamber’i sürgün etmeye yeltenmelerinden;²⁰ II. âyet, bir grup münafığın Tebuk seferinde Hz. Peygamber’e suikast teşebbüsünden;²¹ III. âyet, Amr b. Ümeyye’nin, Âmirî kabilesinden öldürdüğü iki kişinin diyetine katkıda bulunmalarını istemek için gittiğinde Nadîroğulları’nın Hz. Peygamber’i öldürmeye teşebbüslerinden;²² IV. âyet, Hz. Nûh’tan beri tarih boyunca kavminin bütün peygamberleri yalanlamalarından ve onu etkisiz hâle getirmek üzere tuzak kurmalarından fakat bunu başaramamalarından bahsetmektedir.

Bu örneklerin hepsinde hemm kelimesi kullanılarak bahsedilen şeyde, suç işlemek için bir grubun kendi aralarında konuşması, değerlendirme yapması ve fiili işlemek üzere teşebbüse geçmesi söz konusudur. Yani arzu ve konuşmalardan sonra bir karar verilmiş ve onu icra etmek için de girişimde bulunulmuştur. Ancak Allah’ın yardımı sayesinde bu teşebbüsler gerçekleşmemiştir.

V. âyet ise Medine’li Zafer oğullarına mensup Tu’me’nin, çaldığı zırhı bir un dağarcığına saklayarak bir Yahudi’nin evinde gizlemesi ve suçunu inkâr etmesiyle ilgilidir. Ancak dağarcığın deliğinden akan unlar, Tu’me’nin evinden Yahudi’nin evine gittiğini gösterince zırh sahipleri Tu’me’yi sıkıştırdı fakat o çalmadığına yemin etti. Sorgulanan Yahudi, bunu kendisine Tu’me’nin verdiği

¹¹ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/2143; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 13/235.

¹² Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1253; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 8/233, 11/723, 14/346.

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiü’l-müsnedü’s-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Rikâk” 31; Müslim b. el-Haccâc, *el-Müsnedü’s-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), “İmân” 59.

¹⁴ et-Tevbe 9/13.

¹⁵ et-Tevbe 9/74.

¹⁶ el-Mâide 5/11.

¹⁷ el-Mü’min 40/5.

¹⁸ en-Nisâ 4/113.

¹⁹ Âl-i İmrân 3/122.

²⁰ el-Enfâl 8/30; et-Tevbe 9/13, 40; el-İsrâ 17/76; el-Mümtehine 60/1.

²¹ Taberî, *Câmiü’l-beyân*, 14/363.

²² Taberî, *Câmiü’l-beyân*, 10/101-107.

söyleyip şahitler de şahitlik edince Zafer oğulları, Resulullah'a gelip Tu'me'nin affında ısrarcı oldu. Hz. Peygamber de bir süre düşündü. Sonra suçlu bir kişiyi bağışlatma çabalarını haber veren bu ayet indi. Böylece Tu'me'nin işlediği hırsızlık ve iftirası açığa çıktı.²³ Burada da bir arzu, bir grubun kendi aralarında konuşması ve teşebbüs etmesi vardır fakat Hz. Peygamber'in kararlı duruşu nedeniyle arzuları gerçekleşmemiştir.

VI. âyet ise Hazreçli Seleme oğulları ile Evsli Harise oğullarının, Uhud savaşında korkup zaafiyet göstermelerinden, savaştan çekilmeyi arzu etmelerinden ve bu konuda kendi aralarında konuşmalarından söz etmektedir.²⁴ Burada diğer âyetlerden farklı olarak bir topluluk tarafından gönülden geçirme ve söze dökme durumundan sonra teşebbüse geçmeden düşünülen şeyden vazgeçilmiştir.

Görüldüğü gibi "hemm" kelimesi kullanılan bütün bu âyetler, bir arzudan, sonuç almak için bir grupça verilen bir mücadeleden söz etmektedir. Ancak arzu ve çabalara rağmen kimi Allah'ın fırsat vermemesi üzerine, kimi de düşünce sahiplerinin vazgeçmesi sebebiyle fiile dönüşmeyen, eylemle sonuçlanmayan bir teşebbüsten bahsetmektedirler. İlk beş âyette, kötü fiili tasarlayanların, bu uğurda bir çaba ve gayret sarf ettikleri için kınandıkları; son âyette ise kötü bir şeyi tasarlama aşamasında olanların vazgeçmeleri sebebiyle Allah'ın dostu olarak nitelendirildikleri görülmektedir.

Âyetlerden, hadislerden ve lügat âlimlerinin açıklamalarından anlaşıldığına göre "hemm", "bir kişinin veya grubun, arzu etmesi, gönülden geçirmesi, bir eylemi icra etmek için iç konuşma yapmasıdır." Kişinin iç konuşması, gönülden ve aklından geçirmesi, yapıp yapmama konusunda içinden değerlendirme yapmasıdır. Grubun iç konuşması ise bir topluluğun, arzuladığı bir eylemi tasarlamak ve uygulamaya koymak için kendi aralarında konuşması ve analiz etmesidir. Bunun Kur'an'daki en iyi örneği, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin onu öldürmek veya kuyuya atmak üzere kendi aralarında yaptığı konuşmadır.²⁵ Bireyin veya grubun bu iç konuşması, fiili işlemeye karar vermek veya ondan vaz geçmek gibi iki farklı şekilde sonuçlanabilmektedir.

1.2. Müfessirlerin Yûsuf Sûresi 24. Âyete Verdiği Anlamlar

Bu âyete müfessirler farklı anlamlar vermişlerdir. Bunların bir kısmı "hemm" lafzının manasına ve vakıya uygun iken bir kısmı ise zorlama yorumlardır. Bu konudaki belli başlı görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

a) Bazıları, "Hemm, dövmeyi arzu etmektir. Hz. Yûsuf onu dövmeye niyetlendi." demiştir.²⁶ Fakat Taberî gibi bazı müfessirler "hemm" fiiline "darp etme" anlamını vermeyi lügat açısından, Râzî de Hz. Yûsuf, dövmeye teşebbüs etseydi kadının kendisini savunabileceği ve kıyafetinin ön taraftan yırtılmasına sebep olabileceği gerekçesiyle bu yorumu uygun görmemiştir.²⁷ Lügat âlimlerinden hiç birisinin vermediği bu yorum, hayli garip durmaktadır.

b) Bazıları, "Onu zevcesi olarak temenni etti." demiştir.²⁸ Bir genç olan Hz. Yûsuf'un beşer olarak içinden böyle bir arzu geçirmesi ihtimal dâhilindedir. Ancak bir köle olan ve ayrıca kendisine ilim ve hikmet verilmiş olan Hz. Yûsuf'un gönlünde, efendisinin hanımı olan bir kadınla evlilik gibi bir düşüncüyü barındırması uzak bir ihtimal gözükmektedir.

²³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 9/182-183; Ebü'l-Fida İsmail b. Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1999/1420), 2/405.

²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/161, 165-166.

²⁵ Yûsuf 12/8-10.

²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/38-39; Sa'lebî, *el-Keşf*, 14/553; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 3/24.

²⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/38-39; Sa'lebî, *el-Keşf*, 14/553; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 18/442; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûni ve İbrahim Atfîş (Kahire: Dârü'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1384/1964), 9/166.

²⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 14/555; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/485; Kurtubî, *el-Câmi'*, 9/166.

c) Bazıları cümlede takdim tehir olduğunu ve ifadenin “وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ، لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ وَهَمَّ بِهَا” “O, Yûsuf'u arzu etti; eğer Rabbinden burhân görmemiş olsaydı Yûsuf da onu arzu edecekti. Ancak burhânı gördüğü için kadını arzu etmemiştir.” manasını vermişlerdir.²⁹ Taberî, Sa'lebî ve Begavî gibi bazı müfessirler, “Araplar, لولا'nın cevabını takdim edip öne almazlar.” diyerek bu görüşü Arapça'nın dil yapısına aykırı bulup reddetmiştir. Ayrıca bu müfessirler, bu üç görüşü de zayıf görmüş ve seleften gelen rivayetlere aykırı bulmuşlardır.³⁰ Arapçaya uygun olmadığı gerekçesiyle bu görüşü reddetmeleri makul gözükürken, seleften gelen aşağıdaki rivâyetleri buna gerekçe kılmaları, Taberî ve Begavî'nin, nakle itimadını ve sefefe tabi olma konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Ancak bu konudaki rivâyetle ilgili haleften bazı müfessirlerce haklı gerekçelerle eleştirilmişlerdir.

d) Gönlün meyletmesinde sorun yoktur. Burada Züleyha günah işlemeye meyletti ve ısrar etti. Hz. Yûsuf da meyletti ancak bu meylini uygulamaya koymadı. İkisi arasında fark vardır.³¹ Bu, en tutarlı olan görüşlerden biridir. Zira Züleyha'nın arzusu fiiliyata dökülmüşken Hz. Yûsuf'un ki bastırılmış, uygulamaya konulmamıştır.

e) Bazıları, “Hz. Yûsuf'un hemmi fiili işleme ile terk etme arasındaki iç konuşmadır; azmetme ve isteme değildir. İç konuşmada ve kalpten geçirmede bir günah yoktur. Çünkü bu iki durumda henüz azim ve fiil yoktur.”³² demişlerdir. Hz. Yûsuf'un meyli, yaratılış itibariyle erkeğin kadına meylidir. Bu tür meyilden dolayı kişi sorumlu tutulmaz. Mesela kişi, oruçlu iken gönlünden soğuk su içmeyi, lezzetli yemekler yemeyi geçirirse fakat yiyip içmezse, içinden geçirdiği bu arzuların dolaylı sorumlu olmaz.³³

Zemaşerî (öl. 538/1144), “Bir genç olan Hz. Yûsuf'un nefsi, onunla ilişkiye girmeye meyletti. Bu meyletme, şiddetli arzulama ve fiili işlemeye kast etmektir. Eğer bu aşırı istek olmasaydı Hz. Yûsuf, bu fiili işlemekten vaz geçtiği için Allah tarafından övülmezdi.” demektedir, âyetin son kısmındaki “Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı.”³⁴ ifadesini delil göstermektedir.³⁵ Râzî (öl. 606/1210) de, “Güzelliğin ve cazibenin zirvesindeki süslenmiş ve kendisini sunmaya hazırlanmış bir kadına karşı, cazibe ve çekiciliğin etkisiyle genç bir delikanlı olan Hz. Yûsuf'un kalbine şehvet arzusunun doğması doğaldır ancak o akıl ve hikmetin gücüyle fitri olan cinsel arzu ve şehvet gücünü bastırmıştır.” demektedir.³⁶ İleride geleceği gibi bu maddede belirtilen görüş Kur'ân'a ve sünnete uygun görünmektedir.

f) Müfessirlerin bir kısmı âyette geçen kadının “همم” hemmini, “onun yatması”, Hz. Yûsuf'un hemmini “pantolonunu çıkartması (uçkurunu çözmesi)” olarak yorumlamışlardır.³⁷ Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778) ve Taberî, senediyle İbn Abbâs'ın (r.a.) şöyle dediğini nakletmektedir: “Kadın kendisini ona teslim etti, pantolon çözüldü. Kadının önüne oturdu.”³⁸ Süfyân es-Sevrî bu ifadeyi, İbn Cüreyc ve Sâlim tarikleriyle İbn Ebî Müleyke'den, onun da İbn Abbâs'tan naklettiğini yazmaktadır.³⁹ Taberî de

²⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/38-39; Sa'lebî, *el-Keşf*, 14/554; Mâverdî, *en-Nüket*, 3/24; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/484; Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-Arabî, 1407), 2/456; Kurtubî, *el-Câmi*, 9/166.

³⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/38-39; Sa'lebî, *el-Keşf*, 14/554-555; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/485; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/441.

³¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 14/556-557; Mâverdî, *en-Nüket*, 3/24; Kurtubî, *el-Câmi*, 9/165.

³² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/38-39; Kurtubî, *el-Câmi*, 9/167.

³³ Mâverdî, *en-Nüket*, 3/24; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/442; Kurtubî, *el-Câmi*, 9/167.

³⁴ Yûsuf 12/24.

³⁵ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 2/455-456.

³⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/442.

³⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehâte (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423), 2/327-328; Süfyân es-Sevrî, *Tefsîrü's-Sevrî*, (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1983/1403), 140; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/35-37; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Suûdi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 7/2122-2123; Sa'lebî, *el-Keşf*, 14/550-552; Mâverdî, *en-Nüket*, 3/24-25; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/484; Kurtubî, *el-Câmi*, 9/166.

³⁸ Süfyân es-Sevrî, *Tefsîrü's-Sevrî*, 140; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/35-37.

³⁹ Süfyân es-Sevrî, *Tefsîrü's-Sevrî*, 140.

aynı ifadeleri İbn Abbâs'tan senedleriyle nakletmiştir. Süfyân es-Sevrî ile Taberî'nin bu senedlerinde tabîinden, İbn Ebî Müleyke, Ubeydullah b. Ebî Yezîd, Abdullah b. Ebî Yezîd, Nâfi', Osman b. Ebî Süleyman, Sâlim ve İbn Cüreyc gibi isimler vardır. İbn Abbâs'tan bu bilgiyi nakleden bu isimlerin tamamı sikadır ve Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Kütüb-i tis'a'da rivâyetleri yer almaktadır.⁴⁰ Ayrıca Taberî ve Sevrî'nin senedleri birlikte değerlendirildiğinde rivâyetin sıhhati konusunda tereddüt gözükmemektedir. Taberî, tabîinden Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, İkrime ve İbn Ebî Müleyke gibi bazı müfessirlerden de bu doğrultuda görüşler nakletmektedir.⁴¹

Rivâyetler incelendiğinde hepsinin sahabeden sadece İbn Abbâs'a (r.a.) dayandığı ve ondan haber-i vâhid olarak geldiği görülmektedir. İbn Abbâs'ın bu bilgiyi Resulullah'tan (s.a.v.) mı yoksa Ehl-i kitaptan birinden mi aldığı belli değildir. Rivâyetlerdeki senedler sahih olsa da bu müphemlik sorun oluşturmaktadır. Nitekim Taberî, Sa'lebî gibi bazıları bu tavrın bir peygambere yakışıp yakışmayacağı konusunda ulemanın ihtilafa düştüğünü söylemektedir. Rivâyetin barındırdığı sorunu gidermeye çalışan bazı müfessirler, Hz. Yûsuf'un zinaya teşebbüsünün bir imtihan olduğunu, bununla Allah'ın onları affetme nimetini idrak etmeyi sağladığını, hataya düşeni af etmeye örnek kılmayı ve günah işleyenlerin Allah'tan umut kesmemesini temin etmeyi amaçladığını yazmaktadır.⁴² Ancak bu açıklamalar, aynı zamanda Hz. Yûsuf'un fuhuş ve kötülük anlamına gelen, iffet ve namusu lekeleyen bir fiil işlediğinin de kabulü manasına gelmektedir ki bu peygamberlerin ismetiyle bağdaşmamaktadır. Ayrıca bağışlanmaya örnek olacak böyle bir günahın insanlara ön açma ve yol verme boyutunun da göz ardı edildiğini göstermektedir.

Bazı müfessirler de hemmin düzeyini, "evli iki kişinin cinsel ilişki öncesinde bulunduğu son durum" olarak yazmışlardır.⁴³ Haklı olarak Mâturîdî (öl. 333/944) bu nakilleri ve görüşleri, hükümdarın kadınları sorguya çektiğinde onların, "Haşa! Onun bir fenalığını görmedik."⁴⁴ demelerini delil göstererek reddetmektedir.⁴⁵

Zemahşerî ve Râzî, Hz. Yûsuf'un hemmiyle ilgili tefsir kitaplarında nakledilen pantolon çıkarma ve gördüğü burhânın mahiyetiyle ilgili bütün görüşleri reddetmekte ve bunları peygamberlerin ismet sıfatına aykırı görmektedir. Buna gerekçe olarak da;

"Eğer Hz. Yûsuf, bu düzeyde bir teşebbüste bulunsaydı Allah, zelleye düşen Hz. Âdem, Nûh, Dâvûd ve Yûnus gibi onun da zellesini açıklar ve tövbesini haber verir, onu övüp muhlis bir kul olduğunu bildirmezdi. Ayrıca meseleye hâkimlik eden vezirin arkadaşının ortaya koyduğu delil, gördüklerinin sonucunda vezirin Züleyha'ya ve Hz. Yûsuf'a söyledikleri, ziyafet esnasında kadınlarla konuşan Züleyha'nın da Hz. Yûsuf'un günaha bulaşmadığını açıkça ifade etmesi buna delildir."⁴⁶ demektedir.⁴⁷ Râzî şunu da ilave etmektedir:

"Hz. Yûsuf da kapıda karşılaştığı Züleyha'nın kocasına, "Asıl Züleyha nefsimden murat almak istedi."⁴⁸ diyerek kendisini savunmuştur. Yine Züleyha'nın ziyafete çağırdığı kadınlara, "Ben onun nefsimden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"⁴⁹ dediğinde de Hz. Yûsuf, "Rabbim! Zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavût- Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 1/206, 236, 388; 2/41; 3/400, 411; Buhârî, "İlim" 37; "Salât" 81; "Vudû" 10; Müslim, "Siyâm" 19.

⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/35-37.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/35-37; Sa'lebî, *el-Keşf*, 14/560; Mâverdî, *en-Nüket*, 3/25; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/485; Kurtubî, *el-Câmi'*, 9/167.

⁴³ Süfyân es-Sevrî, *Tefsîrüs-Sevrî*, 143; Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *Tefsîr Abdurrezzâk*, thk. Mahmûd Muhammed Abduh (Beyrut, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 2/210.

⁴⁴ Yûsuf 12/51.

⁴⁵ Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 6/252-253.

⁴⁶ Yûsuf 12/27-34, 51.

⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/457-458; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/440-441.

⁴⁸ Yûsuf 12/26.

⁴⁹ Yûsuf 12/32.

onların hilelerini benden çevirmezsene, onlara meyleder ve cahillerden olurum!"⁵⁰ diyerek günaha bulaşmadığını ve fuşşa bulaşmaktansa hapse düşmeyi tercih edeceğini yakararak Allah'a iletmiştir. Son olarak da melikin yanında kadınlar sorgulandıklarında kadınların söylediği ile Züleyha'nın dediği, "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murat almak istemiştım. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir."⁵¹ ifadesi, Hz. Yûsuf'un fuşşa en ufak bir teşebbüsünün olmadığını ortaya koymaktadır.⁵²

Âyetlerin ifadeleri ve siyâk ile sibâk incelendiğinde Zemahşerî ile Râzî'nin haklı olduğu görölmektedir. Zira Allah her ikisinin de hemmini haber verdiği gibi kadının hemm dışındaki zinaya teşebbüs fiillerini açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Yûsuf için ise "Eğer Rabbinden burhân görmemiş olsaydı." demekle ancak şartın cevabını hafz ederek edebi bir üslup kullanıp "onun da zinaya teşebbüs edeceğini" ima etmez, sonra da "O muhlis kullarımızdandı" diyerek onu ibra etmezdi. Bunun yerine onun da hataya düştüğünü haber verir ve tövbesinden bahsederdi. Ancak hadiseden bahseden bu pasajda Hz. Yûsuf'un günah işlediğine veya teşebbüste bulunduğuna dair tek bir kelime ve en ufak bir ima bulunmamaktadır. Aksine kadına arzu duyduğu ancak burhân gördüğü için de sağlam bir duruş sergilediği ve kadının davetine karşı içindeki arzuyu da bastırarak Allah'a sığındığı, kadının kocası ve kendisinin efendisi olan adama ihanet etmeyeceğini sarih ifadelerle dile getirdiği görölmektedir.

Âyetlerde geçen "hemm" kelimesi bazen teşebbüs etme, bazen içinden geçirme aşamasını ifade etmektedir. Oysa müfessirlerin Hz. Yûsuf'un hemmiyle ilgili yaptığı bu yorumlara göre Hz. Yûsuf da kadın gibi zina işlemeye kast etmiş, bu konuda eylemde bulunmuş ve kıyafetini çıkartıp zinaya adım atmıştır. Hâlbuki âyetler Züleyha'nın zinaya teşebbüsünü ve bu konudaki kararlılığını önce teşebbüs esnasındaki, "Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve 'Haydi gel!' dedi."⁵³ ifadesiyle ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi burada kadının hemmi iç arzuyu geçmiş, karara dönüşmüş, plana dökülmüş, yatak yorgan hazırlanmış ve kapılar kilitlenmiştir.

Hz. Yûsuf'un kadını reddetmesi üzerine de, "İkisi de kapıya doğru koştu. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı."⁵⁴ âyeti, kadının teşebbüs aşamasını geçip işi zorlamaya vardırıldığını, saldırganlaştığını göstermektedir. Burada kadının hemminin, arzu etme, karar verme ve eyleme dökme aşamalarını da geçtiği, ısrar ve tutku düzeyine ulaştığı, tutkusunun aklını esir aldığı, tuğyan ve azgınlık düzeyine çıktığı görölmektedir. Üçüncü aşama ise, reddedilmenin doğurduğu öfke ve intikam düzeyidir. Züleyha'nın, ziyafete davet ettiği kadınlarla yaptığı konuşmadaki, "Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) sakındı. And olsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"⁵⁵ Burada dinmeyen bir arzu, istediğini yaptırma kararlılığı, reddedilmiş olmanın doğurduğu öfke ve ifşâ olmasına yol açtığı için de Hz. Yûsuf'tan intikam alma hırsı görölmektedir. Züleyha'nın bu hemminin, yukarıda I-V'in maddelerde verilen âyetlerde bahsedilen hemmlerle benzerlik arz ettiği anlaşılmaktadır. Zira onlar gibi iç konuşma, karar verme ve eyleme dökme aşamaları gerçekleşmiştir. Hz. Yûsuf'un hemmi ise VI. âyetteki Seleme oğulları ile Harise oğullarının durumuna benzemektedir. İç konuşmalar yapılmış, bir arzu oluşmuş ancak düşünce onaylanmamış ve vaz geçilmiştir.

⁵⁰ Yûsuf 12/33.

⁵¹ Yûsuf 12/51.

⁵² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/440-441.

⁵³ Yûsuf 12/23.

⁵⁴ Yûsuf 12/25.

⁵⁵ Yûsuf 12/32.

1.3. İç Konuşmalar Günah Olur mu?

Kişinin kendi içinden konuşması fitri olan bir durumdur ve bunun önüne geçilemez. Akla bir düşüncenin veya gönle bir arzunun doğması ve onunla ilgili değerlendirmelerin yapılması normal bir şeydir. Ancak bu düşünceler ve arzular analiz edilip karara bağlandığında iş, iç konuşmadan öteye geçmiş olmaktadır. Eğer alınan karar, eyleme geçirilirse fiil işlenir, eyleme geçilmezse arzu veya karar aşamasında kalır. Burada önemli olan ise bunların hangisiyle ilgili sorumluluğun doğacağıdır.

Kur'ân'daki, "Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur."⁵⁶ âyeti, işlediği günahlardan ötürü kalbin sorumlu tutulacağını belirtmektedir. İmân, inkâr, nifâk gibi inançlar ile kin, kıskançlık gibi bazı duygular kalbin fiilleridir ve sorumluluk kapsamına girmektedir.

Kalpte geçen diğer iç konuşmaların sorumluluk kapsamında olmadığıyla ilgili, "İçinizdekini açıklasınız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder."⁵⁷ âyeti indiğinde ashaba ağır gelmiş Hz. Ebû Bekir ile beraber birkaç kişi, gönülden geçenlerden sorumlu olmaya güçlerinin yetmeyeceğini düşünerek⁵⁸ gönülden geçenlerin insanın elinde olmadığı düşüncesiyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip durumu arz etmişler.⁵⁹ Bunun üzerine Bakara sûresi 285-286. âyetleri nâzil olmuş ve, "Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; işlediği iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma."⁶⁰ buyurarak yukarıdaki âyette sahabenin endişe ettiği konuyu nesh etmiştir.⁶¹

Bu âyetler ile hadislerden, imân, inkâr, nifak, kin ve kıskançlık gibi kalbi fiillerin sorumluluk kapsamında olduğu ancak kalbe doğan hâtır, düşünce, arzu ve hayallerin ise sorumluluk dışı tutulduğu anlaşılmaktadır.⁶² Nitekim bazı hadislerde iç konuşmaların hesabıyla ilgili önemli bir çerçeve şöyle çizilmektedir:

"Yapmadığı veya konuşmadığı sürece kalbinden geçirdiği vesveselerden dolayı Allah, ümmetimi sorumlu tutmayacaktır."⁶³

"Her kim güzel bir iş yapmayı gönlünden geçirirse ve onu yapamazsa, Allah o kimseye tam bir hasene (sevabı) yazar. Eğer o kimse güzel bir iş yapmak ister ve yaparsa Allah o kimseye on hasene sevabından yedi yüz misline ve daha çok katına kadar hasene sevabı yazar. Bir kimse de kötü bir iş yapmayı arzu eder ve onu işlemezse, Allah kendi divanında ona tam bir hasene sevabı yazar. Eğer o kimse kötü bir iş yapmak ister de o fenalığı yaparsa, Allah ona bir tek kötülük yazar."⁶⁴

Burada Hz. Yûsuf'un Allah'tan aldığı burhân ile kalbinden geçen arzuyu bastırdığı, Züleyha'nın talebini reddettiği esnasında da çok kararlı olduğu, baskı altında kalınca da ortamı terk etmek üzere dışarıya koştuğu ve gömleğinin arkadan yırtıldığı⁶⁵ anlaşılmaktadır.

⁵⁶ el-İsrâ 17/36.

⁵⁷ el-Bakara 2/284.

⁵⁸ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Bağdâdî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh fî'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Muhammed b. Sâlih el-Müdifir (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1997), 271; Sa'lebî, *el-Keşf*, 2/299; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nuzûli'l-Kur'ân*, thk. Usâm b. Abdilmuhsin el-Humeydan (ed-Demmâm: Dârü'l-İslâh, 1992), 1/95-96; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/103.

⁵⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-Mâzerî, *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*, thk. Muhammed Şâzelî en-Neyfer (Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1988), 1/310.

⁶⁰ el-Bakara 2/286.

⁶¹ Ahmed, *Müsned*, 5/194-195, 15/198-200; Buhârî, "Tefsir", 50; Müslim, "İmân", 57; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-M.Fuâd Abdulkâkî (Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa Elbânî, 1975), "Tefsir", 3; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmunim Şiblî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 10/40; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/104-106; Ahmed b. el-Hüseyn Ebû Bekir el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Abdulalî Abdulhumeyd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 1/509; 4/65.

⁶² Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dârü't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984), 3/130-131.

⁶³ Buhârî, "İtk", 6; Müslim, "İmân", 58; İbn Mâce Ebû Abdillâh, *Sünen*, thk. M. Fuâd Abdulkâkî (Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), "Talak", 14; Tirmizî, "Talak", 8.

⁶⁴ Buhârî, "Rikâk", 31; Müslim, "İmân", 59.

⁶⁵ Yûsuf 12/25-29.

Kur'ân'ın anlattığı bu sahnedeki kararlılık, Hz. Yûsuf'un burhânı daha önce gördüğünü ve bunun için de dikkatli ve temkinli davrandığını ifade etmektedir. Zinadan kaçınmayla ilgili dile getirdiği gerekçelerinin çok mantıklı ve ikna edici olması da daha önceden zihninde Züleyha'ya karşı hissettiği duygudan uzaklaşma konusunda kesin bir karara vardığını göstermektedir. Onun, "Ben Allah'tan korkarım, günaha bulaşmam" gibi bir ifadeyi kullanmaktan ziyade efendisi olan Züleyha'nın kocasına ihanet etmeyeceğini belirtmesi, Züleyha'ya karşı çok etkileyici bir gerekçedir. İnsan fitratı gereği duyguların galeyana geldiği ve fiile teşebbüsün olduğu bir esnada Hz. Yûsuf'un bu kararlılığı sergilemesi ve böyle güçlü gerekçeler ileri sürmesi daha zayıf bir ihtimal olarak gözükmektedir. Bütün bu gerekçelerden ötürü "Hz. Yûsuf'un pantolonunu çıkardı ve fiile teşebbüs etti." gibi bir yorum, selim bir akla ve âyetlerin siyâk ve sibâkına uygun düşmemektedir.

Ayrıca iddia edildiği gibi şayet Hz. Yûsuf'un kadını reddetmesi, pantolonu çözmesinden sonra olduysa da burada bir karar değiştirme ve eylemden vazgeçme söz konusudur ve yukarıda serdedilen hadis nedeniyle vazgeçme davranışından ötürü bir hasene sevabı almıştır. İşlenen bir fiil olmadığı için de ortada tövbe etmesini gerektirecek bir durum yoktur. Tam tersine kendisine burhânı gösteren ve tuzağa düşmekten onu koruyan Allah'a şükretmesi gerekmektedir.

1.4. Züleyha İffetsiz Biri miydi?

Kıssa incelendiğinde Züleyha'nın üç günah işlediği görülmektedir. Birincisi, "Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve 'Haydi gel!' dedi."⁶⁶ Hz. Yûsuf, yetişkin bir delikanlı olup boyu posu kıvamını bulunca ve güzelliği zirveye ulaştınca 24. âyette de belirtildiği gibi Züleyha, ona gönlünü kaptırdı. 51. âyette de belirtildiği gibi Hz. Yûsuf'la yatmaya teşebbüs etti. Evli bir kadın olmasına, Hz. Yûsuf'u bir evladı gibi büyütmesine rağmen bu duruma düşmesi bir günahdır ve Züleyha'nın iffet yoksunu olduğu izlenimi vermektedir.

İkincisi ise Hz. Yûsuf'un zinadan kaçınması üzerine yaşanan tartışma ve gerilimle kapıya vardıklarında kadının, onurunu ve itibarını kurtarma kaygısına girerek kocasına karşı kendisini savunabilmek amacıyla Hz. Yûsuf'a iftira atmasıdır. Âyetler bunu şöyle ifade etmektedir: "Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!"⁶⁷ Burada Züleyha'nın, kendi itibarını korumaya çalıştığı ve namusuna gelecek olan lekeyi önleme gayretine girdiği görülmektedir. İffetsiz damgası yememek için kocasını Hz. Yûsuf'a karşı kışkırttığı anlaşılmaktadır. Burada kendi şeref, itibar ve aile bütünlüğünü koruma adına tamamen masum olan bir insana iftira atmak söz konusudur.

Üçüncü ise Hz. Yûsuf'u zindana atmakla tehdit etmesi ve zindana attırmasıdır. Âyette, "Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"⁶⁸ Âyetlerde Züleyha'nın, Hz. Yûsuf'la zinaya teşebbüs etmesi, Hz. Yûsuf'a iftirası atması ve onu zindanla tehdit etmesi ve zindana attırması dışında bir günahından bahsedildiği görülmemektedir.

Bazı müfessirler "Bu, azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindir. (Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp koruması başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."⁶⁹ ifadelerindeki sağlam ve samimi iman, derin hikmet ve engin bilgelik sebebiyle bu sözleri Züleyha'nın söylemiş olabileceğine ihtimal vermemişlerdir. Onlar, Züleyha'yı bir

⁶⁶ Yûsuf 12/23.

⁶⁷ Yûsuf 12/25.

⁶⁸ Yûsuf 12/32.

⁶⁹ Yûsuf 12/52-53.

fahişe ve müşrik veya münkir bir kâfir olarak algılamışlardır. Oysa kıssanın bütünlüğüne bakıldığında ne Züleyha'nın, ne kocası Potifar'ın ne de tanıklık yapan kadınların kâfir veya müşrik olduklarına dair herhangi bir bilgi veya işaret bulunmamaktadır. Tam tersine hepsinin Allah'ı bildiği, tanıdığı ve O'na karşı hürmet duyduğu görülmektedir. Mesela Potifar'ın hâkimlik yapan bilge kişinin delili ortaya koyduktan sonra Züleyha'yı günahının affi için istiğfarda bulunmaya davet ettiği görülmektedir.⁷⁰ Bu da onun Allah'a inandığını, zinanın, zinaya teşebbüs etmenin ve yalan söylemenin, iftira atmanın günah olduğunu bildiğini, günah işleyenin Allah'tan af dilemesi gerektiğine inandığını göstermektedir.

Züleyha'nın mümin olduğu, "(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder. Rabbimin acıyıp koruduğu başkadır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."⁷¹ ifadelerinden anlaşılmaktadır. Züleyha'nın yukarıda belirtilen günahları işlemesi, onun kâfir veya müşrik olduğunu göstermez. Tam aksine, kadınların da ifade ettiği gibi melek kadar güzel olan ve her gün aynı çatı altında bulunan güzel ve genç bir kadının düştüğü imtihanı ortaya koymaktadır. Nitekim Tevrât'ta onun, güzel yapılı ve yakışıklı olan Hz. Yûsuf'la aynı çatı altında olması nedeniyle kendisine hükmedemediği, Hz. Yûsuf'u kendisine meylettirmek ve zina etmek için farklı zamanlarda teklifte bulunduğu bildirilmektedir.⁷²

Züleyha'nın Hz. Yûsuf'a yaptığı dışında iffetli bir kadın olup olmadığını anlamak için şu sorunun cevaplanması gerekmektedir: "Fuhşa ve kocasına ihanete yeltendiği için Züleyha'yı kınayan ve Hz. Yûsuf'u gördüklerinde büyülenip ellerini kesen kadınlar, Züleyha gibi her gün Hz. Yûsuf'la aynı çatı altında olsaydı nasıl davranırdı?" Bu sorunun cevabı Züleyha'ya bakış açısını belirlemektedir.

Züleyha'nın içinde bulunduğu durum, tıpkı Hz. Yûsuf'u kıskanan kardeşleri gibi imtihanı olmuştur. İradesine hâkim olmayarak sergilediği tavırları, Hz. Yûsuf'un güzelliğini, dürüstlüğüne, iffetli oluşunu, sadakatini ve bilgeliğini önce kadınlara, şehre, sonra da melike duyuracak ve Hz. Yûsuf'un çocukluğunda gördüğü ve Hz. Yakub'un, "babasının, annesinin ve on bir kardeşinin kendisine secde edeceği" şeklinde yorumladığı rüyasının tecelli etmesi için bir basamak olacaktır. Eğer bu imtihan olmasaydı, Hz. Yûsuf zindana düşmeyecek, melikin rüyasını yorumlayacağı süreç başlamayacak ve o, Mısır'a hazine bakanı olamayacaktı. Dolayısıyla ailesini Mısır'a getirtmesi ve onların kendisine secde etmesinin de imkânı doğmayacaktı. Züleyha ve Hz. Yûsuf arasında cereyan eden hadiseyi "uçkur çözmeye" meselesine indirgeyen bazı müfessirlerin bu büyük resmi gözden kaçırmış olmaları hakikaten düşündürücüdür.

2. Bazı Müfessirlerin 52-53. Âyetlerle İlgili Siyâk ve Sibâkla Örtüşmeyen Yorumları

Bu âyetlerde konuşanın kimliğiyle ilgili müfessirler farklı yorumlara yönelmiştir. Âyetlerdeki, "Bu, vezire gıyabında ihanet etmediğimi, hainlerin tuzaklarını Allah'ın başarıya erdirmediğini bilmesini sağlamaktı. Ben nefsimi temize çıkarmam; çünkü nefis, Rabbimin merhameti olmadıkça, kötülüğü emreder. Doğrusu Rabbim bağışlayandır, merhamet edendir."⁷³ ifadesini kullanan kişinin kim olduğunu tartışmışlardır.

Müfessirlerin birçoğu, âyetlerdeki bu ifadelerin Hz. Yûsuf'un sözleri olduğu görüşündedir. Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767), Abdurrezzâk b. Hemmâm (öl. 211/826-27), Taberî, İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938), Mâturîdî, Semerkandî (öl. 373/983), Zemahşerî ve İbn Atiyye (öl. 541/1147), bu ifadelerin Hz. Yûsuf'a ait sözler olduğu görüşündedir.⁷⁴ Müfessirlerin bazısı konuşmanın seyrine Hz.

⁷⁰ Yûsuf 12/29.

⁷¹ Yûsuf 12/53.

⁷² *Kutsal Kitap: Tevrât, Zebur İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2009), Tek. 39/7-11. <https://www.kutsalkitap.org/online-Tevrât-oku>. 30.08.2022

⁷³ Yûsuf 12/52-53.

⁷⁴ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2/339-340; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/140-145; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7/2157-2158; Mâturîdî, *Te'vîlât*, 6/252-253; Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Bahrû'l-ulûm* (Şâmîle), 2/197; Zemahşerî, *el-Keşşâf*,

Cebraîl'i de dâhil ederek şöyle yeni bir diyalog eklemişler: "Kadınların kralla görüşmesinden sonra elçinin zindandaki Hz. Yûsuf'a gelip onların suçlarını itiraf ettiğini haber vermesi üzerine Hz. Yûsuf'un, 'Efendimin yokluğunda ailesiyle ilgili ona hıyanet etmediğimi ve muhalif bir eylemde bulunmadığımı bilmesi için bunu istedim.' dedi. Bunun üzerine Cebrâil (Hz. Yûsuf'a): 'Onu arzulayıp pantolonunu çözdüğünde de mi ihanet etmedin?' diye sordu. Buna cevap olarak Hz. Yûsuf: 'Ben nefsimi temize çıkarmam.' dedi."⁷⁵

Taberî bu ifadeleri kullananla ilgili iki görüş yazmaktadır. Kendisinin de katıldığı birinci görüşe göre bu ifadeyi kullanan Hz. Yûsuf'tur. Kadınların kralla görüşmesinden sonra elçinin zindandaki Hz. Yûsuf'a gelip onların suçlarını itiraf ettiğini haber vermesi üzerine Hz. Yûsuf'un, bu ifadeleri kullandığını belirtmektedir. Müfessir, Mucâhid, Saîd b. Cübeyr, İkrime, Dahhâk, Hasan-ı Basrî ve Katade'nin de bu görüşte olduğunu yazmaktadır.⁷⁶ Tabînden bu isimlere dayandırılan ve Hz. Yûsuf ile Cebrâil arasında geçtiği iddia edilen bu konuşmayı pek çok müfessir de nakletmiştir.⁷⁷ İbn Kesîr (öl. 774/1373), bu yorumu şaz olarak kabul etmektedir.⁷⁸ Âyet ve hadislerde geçmeyen bu yorumun dayandığı kaynak meçhuldür.

İkinci görüşe göre ise bu ifadeyi kullanan Aziz'in hanımıdır.⁷⁹ Onlara göre âyetlerdeki bu sözler kralın huzurunda kadınların sorguya çekilmesi sırada söylendiği için bir önceki âyetin devamıdır. Böyle düşünenler bu ifadeyi, "Vezirin karısı, 'Şimdi gerçek ortaya çıktı; onun olmak isteyen bendim; doğrusu Yûsuf doğrulardandır.' dedi."⁸⁰ âyetiyle bitişik kabul etmişlerdir.⁸¹ Zira bu konuşma yapıldığında Hz. Yûsuf zindanda bulunuyordu. Bu nedenle Hz. Yûsuf'un böyle söylemesi söz konusu olamaz.

Mâturîdî, vezirin karısına ait olduğuna dair görüşün zayıf olduğunu;⁸² Kurtubî (ö. 671/1273) ve İbn Âşûr (öl. 1973) ise, bu sözlerin kadına ait olduğunu birinci görüş olarak yazmaktadır.⁸³ Aslında âyetler incelendiğinde bu âyetleri 51. âyetten ayıran herhangi bir edat veya alâmetin olmadığı görülmektedir. Bu yüzden bu ifadelerin kadına ait olması gerekmektedir. Züleyha, bu sözleriyle kocasını aldatmadığını, yaptığının zina eylemi olarak gerçekleşmediğini, zina teşebbüsünün teşebbüs aşamasında kaldığını söylemektedir. Çünkü gömleğin yırtılması esnasında kocası Potifar, Züleyha'nın günahkâr olduğunu ve istiğfarda bulunması gerektiğini söylemiş ve onun bir ihanet içinde olduğuna kanaat getirmiştir. Bunun için burada Züleyha, zina işleyerek kocasını aldatmadığını ancak kocasının bildiği teşebbüsün de bir ihanet mahiyeti taşıdığının farkında olduğunu, bunun da bir suç ve günah olduğunu, nefesine uyararak bu hatayı işlediğini ve kendisini bu konuda temize çıkarmadığını belirtmektedir.

2/479; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 3/253-254; Hayreddin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 3/224.

⁷⁵ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2/339-340; Süfyân es-Sevrî, *Tefsîrü's-Sevrî*, 143; Abdurrezzâk, *Tefsir*, 2/217; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7/2157-2158; Semerkândî, *Bahrü'l-ulûm*, 2/197; İbn Atiyye el-Endelüsi, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 3/254; Kurtubî, *el-Câmi*; 9/166.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/140-145.

⁷⁷ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2/340; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7/2157-2158; Mâturîdî, *Te'vilât*, 6/25; Semerkândî, *Bahrü'l-ulûm*, 2/197; Sa'lebî, *el-Keşf*, 15/45; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 4/249; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 3/254; Kurtubî, *el-Câmi*; 9/209.

⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/395.

⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/142; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 3/254; Kurtubî, *el-Câmi*; 9/209; Elmalî'lı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, ts.), 4/2873-2874; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/292; Karaman, *Kur'an Yolu*, 3/224.

⁸⁰ Yûsuf 12/51.

⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/142; Sa'lebî, *el-Keşf*, 15/44.

⁸² Mâturîdî, *Te'vilât*, 6/253.

⁸³ Kurtubî, *el-Câmi*; 9/209; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/292.

3. Sûrenin Simetrik Yapısının İşaret Ettiği Hakikatler

Bazı araştırmacıların da ele aldığı hususlardan biri Yûsuf sûresinde bulunan simetridir.⁸⁴ Yüce Allah sûrede, Hz. Yûsuf'un rüyasıyla başlayan ve rüyanın yorumunda belirtildiği gibi babasının, annesinin ve on bir kardeşinin ona secdesiyle sonuçlanan bir süreci anlatmaktadır. Sûre, simetrik bir analize tabi tutulduğunda olay örgüsünün merkezinde zindanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Hz. Yûsuf'un çocukluk hayatındaki bir zirveden zindana kadar devam eden olayların bir inişi işlediği A bölümü ile zindandan sonra bakan olup rüyasının gerçekleşmesine kadar yükselen bir seyir aldığı B bölümü hadiseleri birbirlerine denk gelen bir karşıtlık oluşturmaktadır.

Sûredeki simetrinin birinci tarafı, Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyayı babasına açıklamasından zindana girmesine kadarki kısımdır. Bu, yukarıdan aşağıya doğru seyir izlemektedir. Simetrinin ikinci tarafı ise Hz. Yûsuf'un zindandan çıkması, vezirliğe atanması ve rüyasının tecellisine kadarki bölümdür. Bu da aşağıdan yukarıya doğru seyir takip etmektedir. Simetrinin iniş ve çıkışa ait olan olayları şöyle bir karşıtlık oluşturmaktadır:

a) 1-3. âyetlerde Kur'ân'ın Allah'ın vahyettiği bir kitap olduğu belirtilmektedir. Buna karşılık olan 101-111. âyetler, Allah'ın kudretinden, peygamber göndermesinden ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) de vahiy aldığından ve Kur'ân'ın bir vahiy eseri olduğundan söz etmektedir.

b) 4-6. âyetlerde Hz. Yûsuf'un rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görmesi ve Hz. Yakub'un onun gelecekte peygamber olacağını ve rüya yorumlamayı öğreneceğini, kardeşlerinin kıskanmaması için rüyasını gizli tutmasını söylemesi aktarılmaktadır. Bunun karşıtı olan 99-100. âyetler, Hz. Yûsuf'un rüyasında gördüğü gibi babası, annesi ve on bir kardeşinin kendisine secde ettiğini haber vermektedir.

c) 7-10. âyetlerde kardeşlerin Hz. Yûsuf'u ve Bünyamin'i kıskandıkları ve Hz. Yûsuf'tan kurtulmak için toplandıkları, öldürme veya kuyuya atma planları yaptıkları haber verilmektedir. 11-14. âyetlerde kardeşlerin kötü bir amaç ve hile ile Hz. Yûsuf'u babalarından almasından ve onu ailesinden koparmalarından söz edilmektedir. 15-18. âyetlerde kardeşlerin Hz. Yûsuf'u bir düşman gibi kuyuya atması, babalarına sahte bir delil olarak hazırlanan kanlı gömlekle gelip gözyaşlarıyla onu inandırmaya çalışması ve Hz. Yakub'un durumu sezip sabredeceğini ifade etmesi bildirilmektedir.

Buna mukabil olan 78-98. âyetlerde kardeşlerin Bünyamin'in alıkonulmasına derinden üzüldüğünden ve onu kurtarmaya çalıştıklarından; Hz. Yûsuf'un ve Bünyamin'in kaybolmasıyla üzüntüden gözlerini yitiren Yakub'a muştı olarak getirilen ve görmesini sağlayan gömlekten; kardeşlerin, daha önce yanlışta içinde olmakla itham ettikleri babalarına suçlu olduklarını itiraf etmelerinden ve bağışlanmak için Allah'a dua etmesi ricasında bulunmalarından bahsedilmektedir.

69-77. âyetlerde Hz. Yûsuf'un da Bünyamin'le özel ve gizli bir görüşme yaptığı; 63-68. âyetlerde kardeşlerin iyi bir amaçla Bünyamin'e izin almak üzere hakiki gerekçeler söyledikleri; daha önceki güvensiz tavırlarına karşılık Hz. Yakub'a güven telkin eden tutumlar sergiledikleri görülmektedir. 58-62. âyetlerde ise Hz. Yûsuf'un, kendisini kuyuya attıklarında ona kardeşleri gibi davranmayan, beden ve ruhen ayrı düşen kardeşleriyle karşılaşması ve onun da onları tanımazlıktan gelmesi; gördüğü öfke ve şiddetin karşılığında ise onun merhametli ve hoşgörülü davranışlar sergilediği aktarılmaktadır.

d) 19-20. âyetlerde Hz. Yûsuf'un kuyudan çıkartılıp ucuz bir fiyata köle olarak Mısır'da satılması aktarılmaktadır. Karşıtı olan 55-57. Âyetlerde Hz. Yûsuf'un bakanlığa atanmasından bahsedilmektedir.

⁸⁴ Simetri: Bir soğan ortadan ikiye bölündüğünde her iki tarafta kalan üst üste binmiş katları eşit şekilde diğerlerinin karşılığına gelmektedir. Simetrik yapıya sahip bir eser de bir merkezin çevresinde aynı şekilde birbirine eşit iki taraflı duran olay, olgu ve ifadelerden oluşur. Bk. Soner Gündüzöz, "Kur'an Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yûsuf Kıssası Örneği", Ekev Akademi Dergisi 8/18 (Kış 2004), 61-73; Erkan Aydın, *Kuyudan Saraya Giden Yol Hz. Yûsuf*, (İstanbul: Çığır Yayınları, 2021).

e) 21. âyette Hz. Yûsuf'un güvenli bir yuvaya yerleştirildiği "mekennâ" kavramıyla ifade edilmektedir. Mukabili olan 54. Âyette ise kralın Hz. Yûsuf'u zindandan çıkarmasından, sarayda güvenli bir şekilde ağırlanmasıyla yine "mekannâ" kavramı kullanılarak söz edilmektedir.

f) (I) 22-24. âyetlerde rüşt çağına varan Hz. Yûsuf'un güzelliğinin Züleyha'nın ona sevdalanmasına yol açmasından, onunla yatmaya ve zina işlemeye çalışmasından, zinaya davet edilen Hz. Yûsuf'un sakınan ve fuhşa bulaşmayan tavrından söz edilmektedir. 23-24. âyetlerde: قَالَ وَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنَّ رَأَىٰ بَرَهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصَّرَفَ عَنْهُ مَعَادَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مِتْوَايَ إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ. وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنِ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونُ مِنَ الصَّاغِرِينَ. "Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!" dedi. Andolsun ki, kadın ona meyletti, o da kadına meyletti. Eğer Rabbinden burhân (işaret ve ikaz) görmeseydi (fuhşa bulaşacaktı). İşte böylece, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (işaretimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı." Burada Hz. Yûsuf'un, Allah rızası ve kadının kocasının hatırına böyle bir günaha ve kötülüğe yeltenip zalim olmayacağını ifade ettiği, önceden gördüğü işaret üzerine kadının teklifini tereddütsüz reddettiği ve Allah'ın ihlaslı kullarından olduğu açıklanmaktadır.

(II) 26. âyette Hz. Yûsuf'un Potifar'a, "قَالَ هِيَ رَاوَدَّتْنِي عَنْ نَفْسِي" "Asıl kendisi (Züleyha) benim nefsimden murat almak istedi." demesi; Potifar'la beraber olan kimsenin delillere bakarak Hz. Yûsuf'u doğrulaması anlatılmaktadır.

Bunun simetrisi olan 51-53. âyetlerde Hz. Yûsuf'un kurduğu ifadenin benzerini bu sefer Züleyha'nın, "أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنِ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ" "Ben onun nefsinden murat almak istemiştim. Şüphesiz ki Yûsuf doğru söyleyenlerdendir." diyerek kullandığı görülmektedir. Yine onun kadınlara verdiği ziyafetteki konuşmada, "وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنِ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونُ مِنَ الصَّاغِرِينَ" "Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"⁸⁵ diyerek takındığı o küstah tavrın tam tersine bir tavırla ama benzer bir ifadeyle dile getirdiği, ancak bu sefer mahcup ve boynu bükük olduğu anlaşılmaktadır.

(III) 28-29. âyetlerde Züleyha'nın aleyhindeki delillerin sabit olması üzerine Potifar'ın, قَالَ إِنَّهُ "Ey kadın!) Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür... Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun." diyerek Züleyha'nın Hz. Yûsuf'a tuzak kurduğunu, bir ihanetin içinde olduğunu, hata yaptığını ve tövbe etmesi gerektiğini söylediği görülmektedir.

Bunun simetrisi olan âyetlerde Züleyha'nın, "ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ" "Bu, azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını (herkesin) bilmesi içindir. (Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbinin acıyıp koruması başka."⁸⁶ diyerek istiğfarda bulunduğu; kendisinin o zaman tuzak kurduğunu, nefsinde uyduğunu fakat bunun kocasının sandığı dereceye varmadığını, zina işlemek üzere kurduğu tuzağını Allah'ın boşa çıkardığını dile getirdiği görülmektedir. Burada karşılıklı dikkat çeken en önemli şey, simetrisinin her iki kanadında da kullanılan "كيد" "tuzak" kavramıdır. Züleyha'nın özellikle, kocası Potifar'a ihanet etme konusunda kendisini kötü ve mahcup hissetmekte olduğu için de "لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ" "Yokluğunda kocama ihanet etmedim" dediği anlaşılmaktadır. Bazı müfessirlerin iddia ettiğinin aksine delillerle Hz. Yûsuf'un masum olduğunun ortaya çıkması üzerine Potifar'ın "يُوسُفُ أَعْرَضَ عَن هَذَا" "Yûsuf, sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç!"⁸⁷ diyerek onu ihanetle ve günaha bulaşmakla suçlamadığı görülmektedir. Eğer Potifar aksi bir kanaate varsaydı, "يُوسُفُ أَعْرَضَ عَن هَذِهِ" "Yûsuf, bu kadından vazgeç, yüz çevir" demesi gerekirdi. Oysa Potifar'a göre

⁸⁵ Yûsuf 12/32.

⁸⁶ Yûsuf 12/52-53.

⁸⁷ Yûsuf 12/29.

ihamet içinde olanın Züleyha olduğu açıkça ortadaydı ve bu yüzden Züleyha'ya "إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ" "Sen hatalı olanlardansın" dediği görülmektedir. Bu sebeple simetri açısından "لَمْ أَخْنُهَا بِالْعَيْبِ" "Yokluğunda ona ihanet etmedim." diyerek kendisini temize çıkartması gereken Züleyha'dır. Âyetlerde Hz. Yûsuf'un Potifar'a ihanetini ifade veya ima eden herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Burada İbn Kesîr'in şu yorumunu aktarmakta fayda bulunmaktadır:

"Vezirin karısı, 'Bu itirafım, kocamın bulunmadığı bir zamanda fiilen bir ihanette bulunmadığımı, sadece bu genci davet ettiğimi, onun da bundan çekindiğini, kocamın endişe ettiği en büyük günahın işlenmediğini, temiz olduğumu bilmesi içindir. Bununla birlikte ben, nefsimi temize çıkarmam. Zira nefis konuşur, arzu eder. Ve bu sebeple ben ondan murat almak istedim. Zira nefis kötülüğü çokça emredendir...' Bu, en meşhur ve en layık, kıssanın siyâkına ve sözün manasına en uygun olan yorumdur... Kelamın siyâkının tamamından bu sözlerin tamamının melikin önünde konuşan kadına ait olduğu, o esnada Hz. Yûsuf'un yanlarında olmadığı, zindandan henüz çıkmamış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu ifadeden hemen sonra melikin, 'Onu bana getirin de yanına alayım.'⁸⁸ dediği görülmektedir."⁸⁹

Ayrıca böyle bir durumda Potifar'la ilgili Yûsuf (a.s.) bir cümle kuracaksa hem vakıya hem de simetriye uygun olarak, "Suçsuz olduğuma emin olduğu hâlde günahkâr ve müfteri olan Züleyha'ya uyararak beni bu kadar uzun süre zindanda tutan Potifar'a, bana iyi davrandığı, ikram ve ihsanda bulunduğu için hakkımı helal ediyorum." demesidir.

(IV) Kadınları ziyafette toplayıp Hz. Yûsuf'la yatmak istediğini açıkça ilan eden Züleyha'nın, kralın ve kadınların huzurunda aynı ifadeyi tekrar ettiği, "Hakikat ortaya çıktı." ifadesiyle itirafını yinelediği görülmektedir. Bu konuşmalarda Züleyha, Hz. Yûsuf'un da kendisinde gönlü olduğuna veya zinaya yeltendiğine dair en ufak bir ifade kullanmamakta veya imada bulunmamaktadır. Bu da kadının zina teşebbüsünden önce şayet Hz. Yûsuf'un ona gönlü kaymışsa da Züleyha'nın bundan haberdar olmadığını göstermektedir.

g) 30-34. âyetlerde olayı duyan ve dedikodu yapan kadınların Hz. Yûsuf'u görmesinden, Züleyha'nın suçunu onlara itiraf etmesinden, tehditler savurmasından ve Hz. Yûsuf'un iffetini ve onurunu korumak için Allah'a yakarmasından bahsedilmektedir. Buna mukabil 50-51. âyetlerde Hz. Yûsuf'un, incinen onurunu korumak ve itibarını geri almak için Züleyha'nın konuşmalarına şahit olan kadınların sorgulanmasını istemesi dile getirilmektedir. Bu âyetlerde daha önce Hz. Yûsuf'un uğradığı haksızlık karşısında susan kadınların simetriye uygun olarak hakikati gür bir sesle dile getirdikleri görülmektedir. Zindandan önce Hz. Yûsuf'un en son kadınlara karşı zor duruma düşürülmek istendiği; zindandan çıkmadan önce de kadınların atılan iftirayı ortaya koyduğu ve onun zedelenmiş olan itibarını geri verdiği anlaşılmaktadır.

h) 35. âyet, Hz. Yûsuf'un zindana atılmasını aktarmaktadır. Zindan, Hz. Yûsuf için onurunu, itibarını ve özgürlüğünü kaybetmek demektir. Simetrisi olan 50. âyet, kralın Hz. Yûsuf'un zindandan çıkma emri verdiğini haber vermektedir.

ı) 36-41. âyetler, Hz. Yûsuf'un zindanda arkadaş edinmesini, zindan arkadaşlarının gördüğü rüyayı ve Hz. Yûsuf'un rüyalarını yorumlamasını haber vermektedir. Bunun karşıtı olan 43-49. âyetlerde, melikin rüya görmesinden, zindan arkadaşının Hz. Yûsuf'u hatırlayıp zindana geri dönmesinden, onun da arkadaşlarının gibi melikin rüyasını yorumlamasından bahsedilmektedir.

Simetri açısından Hz. Yûsuf, düştüğü son noktadan ayağa kalkmaktadır. Burada zindandaki en son davranışı olarak arkadaşlarının rüyasını tahlil ettiği ve zindandan çıkış sürecinin de rüya tahliliyle başladığı görülmektedir.

j) 42. âyet Hz. Yûsuf'un zindanda unutulduğunu, kimsesiz ve sahipsiz bir şekilde birkaç yıl orada kaldığını aktarmaktadır. Burası simetrisinin düğüm noktasıdır. Onun, kimsesizliğe, fiziksel ve

⁸⁸ Yûsuf 12/54.

⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/395.

duygusal karanlığa mahkûm olduğu, Allah'ın dışındaki bütün umut kapılarının kapandığı yerdir. Hz. Yûsuf'un düştüğü en derin yalnızlık ve en ağır terk edilmişlik hâlidir. İşte tam da bu noktada sûre, kıssadaki simetrisinin ikinci kanadını, yükseliş tarafını aktarmaya başlamaktadır.

Sûrenin simetri tablosu şu şekildedir:



Görüldüğü gibi sûrede baştan sona kadar bahsedilen bütün hadiseler birbirine simetrik anlamda bir karşıtlık oluşturmaktadır. Rüyasını yorumlayan Hz. Yakub'un gözünde zirvede olan ve peygamber olacağı haberini alan Hz. Yûsuf, tekrar yükselmiş, bakan olmuş, peygamberlik almış, rüyadaki gibi kendisine secde edilmiştir. Kendisine kötülük edenler, hatalarını anlamış, pişman olmuş ve af dilemişlerdir. O ise her durumda sağduyulu davranmış, Allah ile bağımlı kalmamış, günaha veya isyana yönelmemiştir. Kimseye kötülüğü dokunmamış, aksine herkese iyilik yapmış ve üstelik kendisine kötülük edenleri de bağışlamıştır.

Sonuç

Yapılan araştırmada bazı müfessirlerin Yûsuf sûresi 24. âyette geçen "hemm" kelimesine, "zinaya adım atma" anlamı vermelerinin İbn Abbâs'tan (r.a.) nakledilen ve senedi sahih olan bir rivâyete dayanağı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak onun (r.a.) bu iddiayı nereden aldığına dair bir bilgiye ulaşılamamış ve Tevrât'ta geçen Yûsuf kıssasında da bunu destekleyen herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu rivâyetin İsrâiliyyât kaynaklı olması büyük bir ihtimaldir. Bu da iddianın, Müslüman olmuş Yahudi veya Hristiyan kimselerden duyulmuş olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Yûsuf sûresi 52-53. âyetlerde konuşan kişinin Hz. Yûsuf olduğuna dair kanaatin ise Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, İkrime, Dahhâk, Hasan-ı Basrî ve Katade'ye dayandığı görülmüştür. Ancak bunun da âyetlerin siyâk ve sibâkına, sûrenin simetrik yapısına ve peygamberlerin ismet sıfatına uymayan bir yorum olduğu anlaşılmıştır. Bazı müfessirlerin 24. âyet ile 52 ve 53. âyetleri birbiriyle ilişkilendirdiği ve bunun da bazı tartışmalara neden olduğu görülmüştür. Bunun da yine İbn Abbâs'tan (r.a.) gelen ve Hz. Yûsuf'un (a.s.) Züleyha ile zina işlemeye adım attığına dair rivâyete dayandığı ve âyetlerin siyâk ve sibâkıyla alakası olmayan, Cebrâil'in de dâhil edildiği yeni bir diyalogla yapıldığı tespit

edilmiştir. Mukâtil b. Süleyman, Süfyân es-Sevrî ve Taberî'nin seleften aldığı bu iki iddiayı senedinin sıhhati nedeniyle tartışmasız benimsemesi sonraki dönem müfessirlerinin büyük çoğunluğunu etkilediği kanaatine varılmıştır. Onlardan bir kısmının bu yorumları içine sindiremediği için te'vil etmeye yeltendiği veya onları ismet sıfatıyla uyumlu bazı açıklamalara yönelttiği görülmüştür. İnsan fitratı ve genç bir delikanlının psikolojisi tahlil edilmeden, kalpte geçen bir düşünceyi ifade eden bir kelimeye yüklenen bu anlamın, Kur'ân ve sünnetin kalbî amellerin sorumluluğuna dair açıklamalarına ters düştüğü anlaşılmıştır. Hz. Yûsuf'un hayatının simetrik açıdan incelendiğinde suç işleyen ve tövbe edip bağışlanmak isteyen kardeşleri gibi ona kötülük eden Züleyha'nın da işlediği suçtan pişman olduğu ve Allah'ın affına sığındığı kanaatine ulaşılmıştır. Hiçbir günahı olmayan Hz. Yûsuf'un, Potifar'a sadakati dile getirmesini gerektirecek bir durum tespit edilemediği gibi Potifar'dan hakkaniyet doğrultusunda davranmasını beklediğini ifade etmesinin daha makul olacağı kanaatine varılmıştır.

Kaynakça | References

- Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'. *Tefsir Abdurrezzâk*. Thk. Mahmûd Muhammed Abduh. Beyrut, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûki'l-lügaviyye*. Thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dârü'l-İlmi ve's-Sekâfeti li'n-Neşri ve't-Tevzî', ts.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Mu'cemu'l-furûki'l-lügaviyye*. Thk. Beytullah Beyât. İran: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1412.
- Aydın, Erkan. *Kuyudan Saraya Giden Yol Hz. Yûsuf*. İstanbul: Çığır Yayınları, 2021.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. Thk. Abdurrezâk el-Mehdî. 8 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Baskı, 1420.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn Ebû Bekir. *Şuabü'l-îmân*. Thk. Abdulali Abdulhumejd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiü'l-müsnedü's-sahîh*, 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabîyye*. 40 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ebû Hayyân el-Endelûsî. *el-Bahrü'l-muhît*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemil. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1420.
- Elmalî'lı Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, ts.
- Gündüzöz, Soner. "Kur'an Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yûsuf Kıssası Örneği", *Ekev Akademi Dergisi*. 8/18 (Kış 2004): 61-73.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Atiyye el-Endelûsî. *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*. Thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Ebî Hâtim. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Esad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suûdi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 3. Baskı, 1419.

- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1999/1420.
- İbn Mâce Ebû Abdillâh. *Sünen*. Thk. M. Fuâd Abdalbâkî. 2. Cilt. Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalüddîn. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü sâdır, ts.
- İbn Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım el-Bağdâdî. *en-Nâsıh ve'l-mensûh fi'l-Kur'âni'l-Azîz*. Thk. Muhammed b. Sâlih el-Müdif. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1997.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. Thk. Muhammed İvaz Mur'ib. 8 cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- İsfahânî, Ragıb. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1. Baskı, 1412.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 6 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Baskı, 1384/1964.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2009.
<https://www.kutsalkitap.org/online-Tevrât-oku>. 30.08.2022
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüketü ve'l-'uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Mâzerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî. *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*. 3 Cilt. Thk. Muhammed Şâzelî en-Neyfer. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1988.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Thk. Abdullah Mahmud Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423.
- Müslim b. el-Haccâc. *el-Müsnedü's-sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Hasan Abdulmun'im Şiblî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Baskı, 1420.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys. *Bahrû'l-ulûm*. 3. Cilt (Şâmile).
- Süfyân es-Sevrî, Ebû Abdillâh. *et-Tefsîr*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Şeybânî, Ebû Amr. *el-Garîb ve'l-me'âcim*. Thk. İbrahim el-Ebyârî. 3 cilt. Kahire: Hey'etü'l-Âmme, 1974/1394.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmiü'l-kebîr*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir- M. Fuâd Abdalbâkî. 6 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa Elbânî, 1975.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Ali. *Esbâbü nüzüli'l-Kur'ân*. Thk. Usâm b.

Abdilmuhsin el-Humeydan. ed-Demmâm: Dârü'l-Islâh, 2. Basım, 1992.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-Arabî, 3. Baskı, 1987.